

Павло Христюк

В. ВИННИЧЕНКО І Ф. НІЦШЕ.

Може кого й здивує таке сполучення: В. Винниченко і Ф. Ніцше. Та про те поміж цими двома іменнями існує де-яка спільність. Треба тільки наперед зауважити, що мовиться тут не про Винниченка взагалі, а про того Винниченка за яким Аде (а особливо йшла раніше) слава мораліста, бунтаря проти тієї „шкаралупи, в яку затиснуто людську душу“.

Я буду говорити про те, про що почасти вже говорилось і писалось, і властиво це робить моє завдання більш трудним для розв'язання: не хотілось би вдруге, чи в третє повторяти раніше сказаного иншими. Та той певний факт, що все досі написане про Винниченка як „бунтаря“ відзначається або неспокійним тоном, що скидається скоріше на полеміку, або є нічого не варте констатування в хронологічному порядку того, що було написано останнім, а також і те, що в тих критичних писаннях не вказано на серйозні причини, які примушували (й примушують) Винниченка „творити нові вартости“ є причиною того, що я одважуюсь заговорити.

Українська критика давно вже зауважала, що „шукання нових форм життя, переоцінювання старих вартостей часто набуває у Винниченка таких форм, од яких занадто штучністю відгонить і наперед вигаданим наміслом“ (С. Єфремов) і винесла свій присуд також і самій „новій моралі“, назвавши її продуктом творчості „безталання мораліста“ (С. Єфремов). Та певно завдяки тому, що Винниченко творив нову мораль здебільшого в сфері полових відносин, й причину цих шукань Винниченка знаходим чи не виключно в реакції, що наступила після часів російської революції — взагалі не надавали тим шуканням великої ваги.

С. Єфремов так і писав: „Після високої хвилі, після широкого розмаху революційного настрою прийшла і запанувала реакція, Аде заповадлива ліквідація усіх здобутків визвольного руху... Розбишачтво і піяцтво, дезорганізація та мішанина несказана, сотні тисяч розбитих існувань і хижий крик темних

сил у житті; порнографія, апатія й занепад у письменстві! (підкреслення моє Д. Х.) — такий намул остався після недавньої повіні“.

І цим намулом С. Єфремов не тільки об'ясняв жагу шукання нового у Винниченка, а в купі з цим і виносив присуд тим шуканням, кваліфікуючи їх як щось негативне по своїй суті.

Мені такий погляд здається почасти не вичерпуючим питання, а по часті й зовсім хибним.

Тільки в тій мірі по скільки Винниченко захоплювався виключно половим питанням, можна причину цього захоплення добачати в реакції, але ж об'яснить взагалі негативне відношення Винниченка до сучасної моралі тільки намулом реакції не можна. До цього погляду нахилиє крім того (про що річ буде далі), ще й та впертість з якою Винниченко намагається йти по шляху витворювання новго і не звертає з цього шляху й досі, не зважаючи на те, що час всяких „лигь свободной любви“ й порнографії в літературі минув, а також не зважаючи і на невдалість своїх виступів в цьому напрямку.

Я ладен бачити в шуканнях Винниченка серйозне (бажанне) жадання, викликане самим життям, жадання знайти, сотворить нову сферу моральних відносин людства, в якій було б більше розуму і раціональності взагалі — це на мою думку й наближає Винниченка до Ніцше.

Наш час визначається тим, що „вільний розум“, про який так багачько говорив Ніцше, з новою енергією вступив до бою „з тією шкаралупою, в яку затиснуто людську душу“; ми є свідками крізісу сучасної філософсько-моральної думки.

Незадоволення сучасною моралю, головне за її гніт над індивідуальністю, органічно входе в наше життя.

І це незадоволення цілком натуральне і позитивне: надто довго піклувались тільки про колектив, забуваючи інтереси живої людської особи, шанували мораль, що часом шкодить не тільки розвитку окремої людської одиниці, а й колективу.

Сучасна філософська думка, простуючи шляхом індивідуалізму, набірає раціоналістичного напрямку, лишаючи позад себе метафізику філософії XIX віку.

„Руссо, Кант і Гегель з одної сторони, як каже д. П. Новгородцев („Объ общественномъ идеалѣ“ — уміщ. в „Вопросахъ философіи и психологіи“ за сентябрь—октябрь — 1911 р.), Конт, Спенсер і Маркс з другої — все це визнані проводирі свого часу, представники дуже різних, а по часті й зовсім протилежних напрямків, — всі вони про те зходились в одній думці, всі сподівались одного — раю на землі. Вони були твердо переконані: що людство вже наближається до часу щасливого життя й що вони знають те слово, ту істину, яка доведе людей до нього“.

Кожен з цих великих людей по своєму висловлював ту істину, яка мала спасти людей, та всі вони вірили однаково, що така істина є і що вони знають її.

Руссо ніде не говорив виразно, що наближаються для людства кращі часи, та про те він був одним з тих, що найдужче сприяли ствердженню цієї віри...

По суті свого світогляду Кант міг лишитись осторонь од оптимізму свого часу. Етіка категоричного імператива суворо одкиляла питання про будуче щасте людей: „долгъ ради долга“ — це її гасло примушувало безумовно коритись, не даючи ніяких надій.

Та дух часу торкнувся й Канта. В політиці він вірив в народоправство, а „признаки и предвѣстья нашихъ дней“ переконували його в тому, що „человѣчеству можно предсказать достиженіе правомѣрнаго устройства и вмѣстѣ съ тѣмъ невозможность совершеннаго уклоненія въ будущемъ отъ нравственнаго прогресса“, що вічний мир (спокій) — не є пуста вигадка, а задача, до розв'язання якої людство в останні часи наближається все з більшим успіхом.

Те що Кант бачить в далечині, в майбутности, у Гегеля набірає форм близького, можливого раювання. Боротьба за те раювання вже приходе, на думку філософа, до кінця. В будучій державі, яка на думку Гегеля, є універсальною організацією людських сил, буде панувати вічний лад і загальне задоволення. „Наші дні, то остання стадія історії“.

Так само і Конт пророкував майбутнє раювання людства. „Избранная часть человеческого рода уже приближается къ непосредственному наступленію общественнаго порядка, наибольше приспособленнаго къ ея природѣ“ — говорив Конт.

Звертаючись до Спенсера, бачимо, що й він стоїть на ґрунті соціального оптимізма. І на його думку прогрес людства може дійти до того ступня „на якому він буде цілком відповідать всім вимогам“.

Нічого й говорити про марксизм з його вірою в завтрашній день, який до того ж мусить прийти наслідком розвитку „производственныхъ отношеній“.

Коли ми почнемо аналізувати цю утопію раю на землі, то побачимо, що основою своєю мала вона на думці дати людині безумовне і цілковите задоволення. Не одне матеріальне щасте мається тут на меті, а цілковита гармонія життя, безумовна рівновага сил матеріальних і духовних. Од ідеальної громадської організації тут сподіваються не тільки утихомирення людей, а также і устрій їх духовного життя, спасення їх „отъ самопротиворѣчій и внутренняго разлада“.

Все тут йдеться до того, щоб знайти таку форму громадського життя, при котрій людина почувала б себе в цілковитій гармонії з громадським оточенням. Це ж останнє вимагає консеквентного висновку, що поміж індивідуальністю і колективом може встановитись „полная гармонія“, що поміж ними „возможно безусловное совпаденіе и единство“.

„Эта идея о гармоніи личности со средой — говоритъ д. П. Новгородцев („Оъ обществ. идеалѣ“), — и была неразлучной спутницей утопій земнаго рая и здѣсь то исканія нашихъ дней рѣзко обрываютъ старую традицію.“

Изъ бурь и тревогъ XIX вѣка личность вышла съ новымъ взглядомъ на свое призваніе и свое существо.

XVIII вѣкъ далъ ей декларацію неотчуждаемыхъ правъ, а XIX нічто большее, — сознаніе незамѣнимой, неповторяющейся, своеобразной индивидуальности.

Личность вышла изъ этого вѣка съ чувствомъ своей неудовлетворенной тоски, съ жаждой высшаго идеала, съ мыслью о своемъ противорѣчій съ обществомъ. Да, это надо признать: не гармонію, а антиномію личнаго